

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW
INSTYTUTU KSIĘŻY KOMUNISTÓW W POLSCE
ZNAJDUJĄCE SIĘ
W ARCHIWUM PARAFIALNYM W WĘGROWIE

WSTĘP

1

Węgrów był jedną z późniejszych placówek Instytutu Księży Komunistów w Polsce¹, a mimo to od początku stał się jego centrum. Złożyło się na to kilka powodów. Pierwszym z nich był fakt, że Jan Bonawentura Kraśniński, wojewoda płocki, w swej hojności nie tylko ufundował wspaniałą

¹ Jeżeli chodzi o założyciela instytutu, Bartłomieja Holzhausera (1613—1658), autor odsyła do takich opracowań jak: J. P. L. Gaduel: *Vie du vénérable serviteur de Dieu Barthélemy Holzhauser*, Orléans 1861. — H. Wildanger: *Der ehrwürdige Bartholomäus Holzhauser und sein Weltpriesterinstitut*. 3. Aufl. Regensburg 1916. — J. Górka: *Żywot i dzieła [...] Bartłomieja Holzhausera*. Tarnów 1908. — M. Arneht: *Bartholomäus Holzhauser und sein Weltpriesterinstitut*. *Geist und Leben*. Bd 31: 1958 s. 198—211, 276—292, 352—366.

Dobry wykład istotnych założeń instytutu można znaleźć u następujących autorów (oprócz wyżej wymienionych): F. Busan: *Das Leben und Institut des ehrwürdigen Bartholomäus Holzhauser*. *Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und dem Cistercienser Orden*. Bd 23: 1902 s. 403—432, 634—655. — J. Hundhausen: *Holzhauser Bartholomäus*. w: *Kirchenlexikon Wetzer und Welte's*. 2. Aufl. [Wyd.] J. C. Hergenröther, F. Kaulein. Bd. 6. Freiburg im Br. 1885 szp. 183—196. — [J. Huth]: *Tirocinium seminaristicum tradens scitu necessaria et utilia, primumque illorum principia de quibus instruuntur in seminariis secundum constitutiones maiores alumni Clericorum Saecularium in Commune Viventium, collectum ex selectioribus authoribus a quodam praefati Instituti sacerdote*. Moguntiae 1735 s. 7—32. (Unikalny egzemplarz w posiadaniu autora). — F. Preiss: *Media, quibus novellus spiritalis, manucente spiritali patre probitatem, timorem Dei ac spiritus profectum in seminarii tirocinio acquirere et acquisitum post in sacerdotio augere et conservare possit*. Sandomiriae 1765 s. 1—17. — Oczywiście przy studium istotnych założeń instytutu nie można pominąć jego konstytucji.

Podstawowe wiadomości o najważniejszych ośrodkach instytutu, założonych pod koniec XVII i w ciągu XVIII w. zawiera komunikat autora pt. *Ważniejsze placówki księży komunistów w Polsce w r. 1773*. *Spraw. z Czyn. wyd. TN KUL*. Nr 16: 1968 s. 325—329. — Por. także M. Brudzisz: *Dzieje Seminarium Duchownego w Janowie Podlaskim pod zarządem Księży Komunistów 1684—1782*. Lublin 1966 s. 5—8. (Maszynopis w Archiwum KUL).

farę, która do dziś jest przedmiotem studiów historyków sztuki², ale chcąc, aby w niej kwitł kult liturgiczny, oddał ją instytutowi, przeznaczając liczne fundusze na utrzymanie przy niej prepozyta, sześciu księży i tyluż kleryków³. Instytut już w 1812 r. zaczął tu swoją działalność⁴. To, że wybór padł wówczas na księży wspólnie żyjących, czyli komunistów, nie dziwi, gdyż przy okazji różnych fundacji, przede wszystkim pierwszych, podkreślano u członków instytutu wielką troskliwość o kult liturgiczny oraz dobre przygotowanie do kaznodziejstwa i katechizacji⁵.

Następnie na uwagę zasługuje także ten fakt, że Seminarium Węgrowskie, założone w r. 1711, było tzw. „własnym” seminarium instytutu, a nie „powierzonym”, jak na przykład Janowskie, Łuckie czy Kieleckie. Jego zaś funkcjonowanie od początku istnienia tej placówki⁶ nie było bez znaczenia dla stworzenia centrum instytutowego. W ciągu XVIII w. seminarium się rozwinęło, kształcąc ponad 10 kleryków rocznie. Zapewne na rozwój znaczenia tego domu wpłynęły także szkoły średnie, jakie tu komuniści prowadzili. To, że wizytatorzy generalni Komisji Edukacji Narodowej oceniali je w zasadzie ujemnie⁷ nie zmienia prawdy, że Węgrów był poważnym siedliskiem komunistów.

Innym czynnikiem, który węgrowskiej placówce instytutu nadał dużą

² Por. M. Karpowicz: Malowidła Pallonego w farze w Węgrowie. *Biul. Hist. Szt.* T. 21: 1959 nr 2. — Tenże: Jan Reizner — zapomniany malarz i architekt. *Tamże* nr 1. — Tenże: Działalność artystyczna Michelangela Pallonego w Polsce. Warszawa 1967. — B. Siekierska: Architektura kościoła parafialnego w Węgrowie. (Maszynopis w Archiwum Parafialnym w Węgrowie). — A. Czapska: Węgrów. Monografia historyczno-architektoniczna. Warszawa 1959. Katalog zabytków sztuki w Polsce. T. 10: Województwo warszawskie. Zeszyt 26: Powiat węgrowski. (Inwentaryzację przeprowadzili: I. Galicka i D. Kaczmarzyk).

³ Archiwum Parafialne w Węgrowie (dalej cyt. APW): Dawne akta parafialne. A. 1: Fundatio seu verius melioratio fundationis et erectio ecclesiae praeposituralis Węgrowiensis anno MDCCXI.

⁴ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach: Akta dawne. T. 130 k. 247—247v.

⁵ APW: Akta Instytutu Księży Komunistów. 2: Różne dokumenty dotyczące księży komunistów 1548—1864 k. 5v—6, 9—12v (poz. 3 mówiąca o zgodzie Łuckiej Kapituły Katedralnej na oddanie kolegium wikariuszy w ręce instytutu (po r. 1704 ?) oraz poz. 7 zawierająca kopię fundacji instytutu przy farze w Łysinie, 2 IX 1724). — Por. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie: Acta episcopalia. Vol. 79 k. 256.

⁶ Wydaje się, że nie może ulegać wątpliwości fakt założenia Seminarium Węgrowskiego w r. 1711. Na razie trudno ustalić, czy zaczęło ono funkcjonować już w roku następnym, czy też nieco później. Na pewno było czynne w maju 1715 r. i odtąd chyba bez żadnej przerwy aż do r. 1836. O początkach Seminarium Węgrowskiego por. w APW. Dawne akta parafialne. A. 1: Fundatio seu verius melioratio fundationis et erectio ecclesiae praeposituralis Węgrowiensis anno MDCCXI. — E. 2: Album candidatorum Archiconfraternitatis SS. Trinitatis [...] in ecclesia praepositurali Węgrowiensi [...] inchoatum anno [...] 1714. — E. 3: Sessye Bractwa Przenajświętszej Trojcy w kościele prepozytur. zarazem i paraf. węgrowskim [...] zaprowadzonego w 1714 roku. — E. 5: Album Societatis S. Annae compilatum A. Dni 1712. — E. 6: Sessye Bractwa S. Anny od R. P. 1631. — Arch. Diec. w Siedlcach: Akta dawne. T. 130 k. 247v, 259—260v — Odpisy ks. Szcześniaka pt. Komuniści k. 9. (W posiadaniu ks. dra J. Wysockiego w Warszawie).

⁷ Por. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego: Rkps 4 s. 383; rkps 8 s. 25, 202; rkps 10 s. 25—26, 59—60, 102, 144. — Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoły w Koronie 1773—1794. Z. 24: Raporty generalnych wizytatorów. Wyd. T. Wierzbowski. Warszawa 1906 s. 82—84; Z. 28: Raporty generalnych wizytatorów z r. 1785. Wyd. T. Wierzbowski. Warszawa 1914 s. 49, 52—53; Z. 29: Raporty generalnych wizytatorów z r. 1786. Wyd. T. Wierzbowski. Warszawa 1914 s. 10—13, 25—27.

rangę, był fakt, że po r. 1711 prezesi instytutu w Polsce zasadniczo urzędowali w Węgrowie, jako miejscowi proboszczowie parafii i rektorzy seminarium⁸.

2

Rozbiory i wojny pozbawiły węgrowską centralę instytutu głównych dochodów i podkopały byt materialny tamtejszej wspólnoty. Bronił jej istnienia długoletni prezes instytutu Jakub Białobrzeski (1803—1831). Niestety, ks. Jan Matliński, następny proboszcz węgrowski, nie będący prezesem (którym został Andrzej Zawadzki, proboszcz z Wyszkowa i rektor szkół siedleckich) nie dbał należycie o tę placówkę. W r. 1833, przy jego współudziale, zostały zlikwidowane szkoły węgrowskie, a w r. 1836 biskup podlaski Jan Gutkowski zniósł tamtejsze seminarium, będące zresztą w stanie całkowitego upadku⁹. Po śmierci ks. Matlińskiego (1839) proboszczem został mianowany ks. Petrycy Szaniawski, który nie był członkiem instytutu. Komuniści próbowali ratować swoje prawa, ale ponieważ szukali pomocy w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych, ściągali na siebie jeszcze większą niechęć władz diecezjalnych¹⁰. Wprawdzie po śmierci Szaniawskiego proboszczem został b. profesor Seminarium Węgrowskiego, ks. Ignacy Jemielitty (1856)¹¹, ale żyjący jeszcze wówczas komuniści nie tworzyli już zorganizowanej wspólnoty.

3

Podział administracyjny instytutu miał odpowiadać takiemuż podziałowi Kościoła. Cały instytut, podległy prezesowi generalnemu, dzielił się na jednostki rządu metropolitalnego, którymi zarządzali prezesi archidiecezjalni; te zaś na jednostki rangi diecezjalnej — z prezesem diecezjalnym na czele. Jednostki diecezjalne dzieliły się na dekanaty z dziekanami, a te na pojedyncze placówki ze superiorami¹². W Polsce przedrozbiorowej, posiadającej dwie metropolie, był jeden prezes i tytułował się „praeses per Polonia” lub „praeses per regnum Poloniae et Lithuaniae”.

Każdy dom, na mocy konstytucji, obowiązany był do prowadzenia własnego archiwum, w którym należało przechowywać dokumenty fundacyjne i erekcyjne, wykazy dziesięcin i innych funduszów, księgi rachunkowe, spisy członków, książek i inwentarza, a wreszcie kronikę. Dziekan instytutowy obowiązany był przechowywać akta swojej placówki według powyższych dyrektyw, a następnie akta swego urzędu (m. in. akta wizytacji poszczególnych ośrodków) oraz kopie wierzytelne dokumentów fundacyjnych

⁸ Spośród prezesów instytutu w Węgrowie na pewno urzędowali: Michał Gass, Józef Brzozowski, Michał Neymann, Jan Łośmiński, Jakub Białobrzeski (1803—1831). Szczegóły biograficzne czekają jednak na opracowanie.

⁹ APW: Akta Instytutu Księży Komunistów. 7 s. 17—19 (List J. Białobrzeskiego do I. Jemielitty z 24 VIII 1830); s. 85—86 (List M. Jasińskiego do A. Zawadzkiego z 25 IV 1834). — 2 k. 56—61v (List prezesa instytutu A. Zawadzkiego do biskupa podlaskiego z 4 VII 1834). — Dawne akta dziekanów węgrowskich. Vol. 7: Kapituła Katedralna Podlaska do Wysokiej Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych, 23 XII 1841.

¹⁰ APW: Dawne akta dziekanów węgrowskich. Vol. 7: Kapituła Katedralna Podlaska do Wysokiej Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych, 23 XII 1841.

¹¹ APW: Dawne akta parafialne. D. 2-a: Akta osobiste ks. Ignacego Jemielitty.

¹² Constitutiones pro spiritali et temporalis directione Institutii Clericorum Saecularium in Commune Viventium approbatae a sanctissimo d. nostro Innocentio papa XI. Varsaviae 1694 s. 160—161.

i erekcyjnych poszczególnych domów. Prezes diecezjalny prowadził archiwum własnego urzędu, podobnie jak archidiecezjalny i generalny¹³. Prezes archidiecezjalny (w Polsce — „per Poloniam”), jako odpowiedzialny za seminarium, gromadził także akta seminaryjne. Centralne archiwum instytutu w Polsce znajdowało się w Węgrowie. Niestety dziś jest niemożliwe dokładniejsze ustalenie jego zawartości, gdyż przeżyło co najmniej dwie spoliacje. Jednej dopuścili się wojska carskie, prawdopodobnie w r. 1794¹⁴. A drugiej — w sposób niezamierzony — ks. Władysław Szcześniak, późniejszy biskup sufragan warszawski. On to, gromadząc materiały do historii Seminarium Św. Jana w Warszawie, wypożyczył z Węgrowa kilka tomów akt, a następnie nie zwrócił, mimo że dopominał się o nie proboszcz węgrowski, a on sam obiecywał ich oddanie¹⁵.

Z odpisów, które sporządził sobie ks. Szcześniak, przynajmniej częściowo można się zorientować, jakie akta z Węgrowa otrzymał. Nie ulega wątpliwości, że m. in. korzystał z następujących rękopisów:

1° *Homo viator viam universae carnis ingrediens seu Catalogus reverendissimorum, perillustrium ac admodum reverendorum dominorum Instituti Sacerdotum et Clericorum vita functorum nomina referens aliisque in Instituto vitam degentibus, viae et vitae terminum imminere admonens, ab viatoris et comprahensoris Dei hominis vitam mortalem ingressi, millesimo sexcentesimo octuagesimo tertio, quo idem Institutum in Regnum Poloniae est introductum;*

¹³ Tamże s. 159, 164—165, 184; por. s. 147—148.

¹⁴ APW: Akta Instytutu Księzy Komunistów. 2 k. 20: „Siquidem autem archivum documentorum Communitatis Vęgrovienſis circa spoliū per exercitū Russicū tempore revolutionis est dissipatū et dissolutū in domo Communitatis Vęgrovienſis subsecutū” — nota z 1797 r.

¹⁵ Oto treść dwóch własnoręcznych listów ks. Szcześniaka: 12 I [1]912 [?]. Szanowny Księże Dziekanie! Najuprzejmiej dziękuję za przystany mi dziś rękopis. Wprawdzie korzystać z niego nie będę, gdyż mam taką samą kopię z Vol. Legum, ale proszę Czcigodnego Księdza Dziekana o resztę manuskryptów. Z listu Jego wnoszę, że znajduję w nich wiele szczegółów mi potrzebnych, piszę bowiem historię naszego seminarium Ś-Jańskiego. Wszelkie więc listy i spisy alumnów, sprawozdania o ich prowadzeniu się, postępach naukowych itp. rzeczy są mi bardzo ważne. Również bardzo proszę o łaskawe doręczenie mi Liber mortuorum i spisy wstępujących in Communitatem. Wszystko w ogóle, co się tyczy seminarium komunistowskich i samych komunistów z chęcią polykać pragnę. Bardzo przepraszam Szan. Księdza Dziekana za me natręctwo. Cieszę się, że będę mógł osobiście za Jego grzeczność podziękować przy zapowiedzianej bytności Jego w Warszawie. Rękopis otrzymany dziś mogę przy pierwszej okazji zwrócić. Łączę wyrazy szczerzego szacunku i powazania. Siuga et frater in Xto. X. Wł. Szcześniak.

Warszawa 21 grudnia [1]919 [?], Nowogrodzka 47 — Koszyki.

Najszanowniejszy Księże Proboszczu! Z największą przykrością muszę stwierdzić, że nie wróciłem wypożyczonych mi dokumentów dotyczących XX Komunistów węgrowskich. Ale na swoje usprawiedliwienie muszę powiedzieć, że była w tem wina czasów strasznych, jakie za dawnego reżymu przeżywalimy w naszym seminarium. W przededniu grożącej nam i zapowiedzianej rewizji pochowaliśmy, co kto miał cenniejszego, po kątach. Parę manuskryptów komunistowskich schowałem w bibliotece akademickiej w seminarium. Przyszły następnie nowe wypadki, za nimi nowe prace. Opracowanie historii naszego seminarium musiałem odłożyć do czasów spokojniejszych i manuskrypty pozostały w ukryciu, razem z zebranymi przeze mnie dokumentami do dziejów naszego seminarium. Dziękuję najuprzejmiej Szanownemu Księdzu Dziekanowi za przypomnienie tej sprawy. Biblioteka wprawdzie uległa częściowej rekonstrukcji przez lata po mojem wyjeździe z seminarium, ale mam nadzieję, że rękopisy, ułożone w bezpiecznym schronieniu, pozostają w niem nadal. W tych dniach zajmę się ich odszukaniem i chętnie zwrócę. Moze Szanowny Ksiądz Dziekan byłby łaskaw przypomnieć się kiedy przy sposobności jakiej. Moze wówczas będę już w ich posiadaniu. Tymczasem proszę przyjąć wyrazy głębokiego powazania, z jakim miło mi zostawać dla Szanownego Księdza Dziekana. Siuga i brat w Chrystusie Panu. X. Wł. Szcześniak.

2° *Liber iudiciorum* — zawierający opinie o postępach kleryków w nauce oraz ich zdadności do pracy kapłańskiej;

3° *Liber iuramentorum*, w którym podpisywali się ci, którzy po raz pierwszy składali przysięgę przynależności do instytutu lub ją ponawiali.

Dowody korzystania z powyższych akt znaleźć można w „odpisach” sporządzonych przez W. Szcześniaka, a obecnie pozostających w posiadaniu ks. dra Jana Wysockiego w Warszawie, któremu na tym miejscu dziękuję za ich udostępnienie.

Dziwnym zbiegiem okoliczności, mimo kataklizmów ostatniej wojny, wraz z niewielką grupą akt Archiwum Archidiecezjalnego Warszawskiego, do dziś przetrwała pierwsza wyżej wspomniana pozycja, tzn. *Homo viator*, którą Szcześniak cytował skrótem: *Catalogus clericorum vita functorum*. O jego przynależności do archiwum węgrowskiego świadczy także widniejący do dziś znak własnościowy: „N 3 Proprietas ecclesiae Vengroviensis”. Można żywić nadzieję, że odnajdą się również inne wypożyczone z Węgrowsa rękopisy i wróćą do prawowitego właściciela.

4

W poniższym wykazie źródeł do historii Instytutu Księża Komunistów w Polsce autor z dwóch powodów nie dawał dokładnych opisów poszczególnych jednostek archiwalnych: po pierwsze nie jest to w ścisłym sensie katalog archiwum, a po drugie archiwum jest w stadium porządkowania i część dotychczasowych fascykułów została oddana do oprawy, a dalsza część czeka na oprawę. Ponadto nie wszystkie jednostki zostały już zaopatrzone w paginację. Korzystanie z zasobu archiwum węgrowskiego, zawierającego także akta reformatów węgrowskich, jest bardzo utrudnione ze względu na pomieszanie różnych kancelarii i częściowe trwałe ich opracowanie. W poszczególnych księgach lub fascykułach znajdują się zarówno dokumenty oryginalne z pieczęciami, jak kopie wierzytelne lub zwykłe oraz bruliony dokumentów i listów.

Na zakończenie tych ogólnych uwag o komunistach węgrowskich oraz ich archiwum, autor pragnie podziękować ks. kan. Kazimierzowi Czarkowskiemu za kilkoletnie patronowanie wszystkim jego pracom w tym zbiorze, a ks. dziekanowi Janowi Iwaniukowi — za aktualne ich popieranie.

WYKAZ ŹRÓDEŁ

I. DAWNE AKTA PARAFIALNE

A. OGÓLNE

I. A. 1.

1711.

„Fundatio seu verius melioratio foundationis et erectio ecclesiae praeposituralis Węgroviensis anno MDCCXI”.

Jest to księga pergaminowa licząca 30 kart postronicowanych, oprawiona w skórę; wys. 32 cm, szer. 19,5 cm; pieczęci brak. Zawiera dwa oryginalne dokumenty, sporządzone w jęz. łacińskim:

1711, 14 października, Krasnydwór.

Jan Bonawentura Krasieński, wojewoda płocki i dziedzic miasta Węgrowsa, po wybudowaniu murowanego kościoła parafialnego, powiększa fundusze bene-

ficjum węgrowskiego i oddaje je Instytutowi Księży Komunistów, zobowiązując ich do utrzymywania na prepozyturze siedmiu kapłanów, łącznie z prepozytem, oraz sześciu kleryków, s. 1—34.

1711, 21 października, Janów.

Biskup łucko-brzeski Aleksander Wyhowski dokonuje erekcji prepozytury węgrowskiej, oddanej instytutowi, s. 45—53.

I. A. 2.

1811.

„*Visitatio generalis ecclesiae praepositorialis et parochialis Vengroviensis per [...] Adalbertum Leszczyc Skarszewski, episcopum Lublinsensem, abbatum commendatarium Sulejoviensem [...] facta anno Domini 1811 die 9 mensis junii.*”

Obszerna wizytacja prepozytury węgrowskiej, pozostającej pod zarządem Instytutu Księży Komunistów, zawiera kopie wielu dokumentów dotyczących probostwa węgrowskiego oraz jego filii w Starej Wsi (s. 81—148), a ponadto wiadomości o programie nauczania w publicznych szkołach węgrowskich (s. 14) tudzież w Seminarium Węgrowskim (s. 21).

I. A. 5.

1832—1835.

Pisma Konsystorza Podlaskiego do ks. Jana Matlińskiego, proboszcza, dziekana i regensa węgrowskiego.

Wśród wielu zamieszczonych tu pism, 18 skierowanych jest do ks. Matlińskiego jako regensa Seminarium Węgrowskiego i tegoż seminarium dotyczą (poz.: 7, 11, 15, 21, 23, 25, 30, 39, 43, 44, 50, 61, 64, 65, 66, 74, 76, 96). Niektóre tyczą się albo samego beneficjum węgrowskiego, albo aplikat komunistów na różne beneficja (poz.: 20, 21, 26, 103, 104).

B. KOŚCIÓŁ I BENEFICJUM WĘGROWSKIE

I. B. 1.

XVII—XIX w.

Różne dokumenty dotyczące kościoła i beneficjum węgrowskiego.

I. B. 2.

1800.

Spis dawny inwentarza fundi instructi parafii Węgrów.

I. B. 3.

1818.

„Protokół wyjaśniający stan funduszów, wydatków i gospodarstwa węgrowskiego”.

I. B. 4.

1832.

„Inwentarz probostwa węgrowskiego zdziałany przy instalacji WJX Matlińskiego”.

Oprócz spraw dotyczących beneficjum węgrowskiego znajdują się: opis budynku seminaryjnego, który liczył wówczas 12 „stancyi” (s. 35—36); opis pomieszczeń szkół węgrowskich (s. 36—37) oraz wykaz księży i alumnów przebywających wówczas w Węgrowie (90—91).

I. B. 5.

1834 lub 1835.

„Spis inwentarza kościelnego parafii Węgrów”.

Ten spis inwentarza, podobnie jak poprzedni, zawiera także wiadomości o seminarium i jego profesorach oraz o pomieszczeniach tak samego seminarium, jak i byłych szkół węgrowskich (s. 17—18, 48—50, 60—61).

I. B. 6.

1840.

„Spis inwentarza fundi instructi probostwa węgrowskiego przy objęciu tegoż przez WJX Petrycyusza Szaniawskiego [...] przez delegowanych przez dozór kościoła w dniu 9 lipca 1840 uczyniony”.

I. B. 7.

1859.

„Dokumenta majątku kościołów parafialnego prepozyturalnego węgrowskiego i filialnego starowiejskiego oraz kaplic publicznych węgrowskiej i jarnickiej zebrane przy spisie majątku duchownego tychże w lutym 1859 r.”.

Chociaż fascykuł został sporządzony dwadzieścia lat po opuszczeniu Węgrowa przez komunistów, to jednak zawiera dokumenty dotyczące tego okresu, w którym przebywali tu wspomniani księża.

I. B. 11.

1833—1839.

„Akta dozoru kościelnego parafii Węgrów”.

I. B. 13.

1832 (?).

„Akta Prokuratorji Jeneralnej w Królestwie Polskim w sprawie Antoniego Hr Butlera przeciwko kościołowi w Węgrowie o dziesięć snopową [...] założone [...]”.

*

Wiele informacji o członkach instytutu pracujących w Węgrowie dostarczyć mogą księgi metryk od r. 1712 do 1839, dotąd jeszcze nie objęte inwentarzem. Zgrupowane zostaną w serii akt C: Księgi metrykalne.

D. AKTA OSOBISTE

I. D. 2.

XIX w.

a. Akta osobiste ks. Ignacego Jemielitty, proboszcza węgrowskiego (b. komunisty).

b. Akta dotyczące spraw gospodarczych beneficjum węgrowskiego.

c. Pisma odnoszące się do szkoły elementarnej katolickiej w Węgrowie i budynków szkolnych po XX. Komunistach, 1816—1876.

E. DOKUMENTY I KSIĘGI BRACKIE

I. E. 2.

1714, 15 sierpnia (data zaczęcia).

„Album candidatorum Archiconfraternitatis SS Trinitatis sub protectione Wyhovianae, magnarum alarum aquilae necnon provectione Krasinsciani Corvini, singulari vero favore et gratia legationis Joannis Reisner, Aulae Lateranensis Comitiss, Auratae Militiae Equitis, Regni Geometrae, Krasinsciana Curiae Marschalci etc. in ecclesia praepositurali Węgrowiensi feliciter inchoatum anno quo Deus [...] per Filium suum hominibus manifestus apparuit 1714 die 15-ta m. augusti”.

Album zawiera m. in. wiadomości o pierwszych komunistach węgrowskich i studium filozofii w Węgrowie.

I. E. 3.

1714 (data zaczęcia).

„Sessye Bractwa Przenajświętszej Trojcy w kosciele prepozyt. zarazem i paraf. węgrowskim w kaplicy Ukrzyżowanego P. Jezusa zaprowadzonego w 1714 roku”.

Księga zawiera informacje o kilku profesorach Seminarium Węgrowskiego (od 1719).

I. E. 5.

1712 (data zaczęcia).

„Album Societatis S. Annae compilatum A. Dni 1712”.

Księga zawiera m.in. informacje o profesorach i alumnach Seminarium Węgrowskiego w latach trzydziestych XVIII w. a także wzmiankę o regensie instytutowego Seminarium Łuckiego w 1732 r.

I. E. 6.

1631 (data zaczęcia).

„Sesye Bractwa S. Anny od R. P. 1631”.

Księga wymienia kilku profesorów filozofii i teologii w Seminarium Węrowskim (od r. 1718).

II. DAWNE AKTA DZIEKANÓW WĘGROWSKICH

II. 7

1819—1881.

Akta dziekańskie.

Godne uwagi są tu następujące pisma:

1819, 10 maja, Węrows.

Prezes instytutu Jakub Białobrzęski zwołuje kapitułę generalną do Węrowsa na dzień 8 lipca 1819 roku; proponuje kandydatów na nowego prezesa i zarządza różne modlitwy o pomyślny przebieg kapituły oraz wyborów na wspomniany urząd. Pismo prezesa kończy „postscriptum” informujące, że zgodnie ze zwyczajem instytutu zarówno delegaci, którzy nie mogą przybyć na kapitułę, jak i pozostali członkowie instytutu mogą pisemnie nadesłać swoje głosy na prezesa.

Do powyższego pisma załączona jest kopia uchwał kapituły generalnej z 18 marca 1811 r. wyznaczająca 10 lipca 1819 jako dzień następnych wyborów prezesa instytutu, czyli po upływie ośmioletniej kadencji.

1833, 12 listopada, Janów.

Konsystorz Podlaski poleca ks. Matlińskiemu, proboszczowi, dziekanowi i regensowi węgrowskiemu sporządzić wykaz księży, profesorów byłych szkół węgrowskich, celem dania im aplikaty na wikariaty przy innych kościołach.

1833, 14 grudnia, Janów.

Biskup podlaski Jan Marceł Gutkowski poleca ks. Matlińskiemu, regensowi węgrowskiemu: by na przyszłość w seminarium utrzymywał tylko dwunastu kleryków, w tym dziesięciu na „funduszu”; aby bez porozumienia się z Konsystorzem Podlaskim nie przyjmował do seminarium tych, którzy już byli w innym seminarium diecezjalnym lub zakonnym; ażeby w ciągu trwania roku szkolnego nikogo nie przyjmował do seminarium, a o usuwanych informował władzę diecezjalną; wreszcie, by we wszystkich sprawach dotyczących Seminarium Węgrowskiego porozumiewał się tylko z władzą diecezjalną.

1841, 23 grudnia, Janów

Kapituła Katedralna Podlaska w odpowiedzi na reskrypty Wysokiej Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z lat 1840 i 1841 wyjaśnia dlaczego doszło do: likwidacji Seminarium Węgrowskiego, zabrania jego biblioteki do Janowa, oddania probostwa węgrowskiego w ręce księdza nie będącego członkiem instytutu.

III. AKTA INSTYTUTU KSIĘŻY KOMUNISTÓW

III. 1.

1882—1861.

Akta różnych spraw kościelnych. Stron 308.

Jest to prawdziwa „silva rerum”, gdyż w księdze obejmującej 79 pozycji, oprócz pism dotyczących wielu placówek instytutu i różnych ich problemów, jest wiele dokumentów nie mających żadnego związku z komunistami.

- poz. 25. Antoni Erazm Wołłowicz, biskup łucki, mianuje ks. Michała Neymana, prepozyta węgrowskiego, wizytatorem dekanatu szereszowskiego, 30 I 1761, s. 83—86.
- poz. 26. Ant. Erazm Wołłowicz, biskup łucki, wzywa do sporządzenia sprawozdania z przychodów i rozchodów z prepozytury karolińskiej, 28 III 1767, s. 87—88.
- poz. 27. Karol Negowski zrzeka się prepozytury szpitalnej w Kamieńcu Litewskim, 27 VII 1754, s. 89.
- poz. 28. Ks. Wojciech Jamecki prosi prezesa instytutu o potwierdzenie aplikacji na wikariat przy kolegiacie kieleckiej, 29 XI 1824, s. 91—92.
- poz. 29. Załączniki do poprzedniego pisma, s. 93—94.
- poz. 30. Administrator Archidiecezji Warszawskiej ks. Szaniawski, komunista, oświadcza prezesowi instytutu, ks. Jakubowi Białobrzeskemu, że nie odstąpi od opozycji przeciw ks. Jasińskiemu, kandydatowi na regensa Seminarium Św. Jana, 29 IX 1827, s. 95.
- poz. 31. Konsystorz Kielecki oświadcza księżom Jasińskiemu i Żebrowskiemu, że bez porozumienia się z oficjałem kieleckim nie wolno im przeprowadzać wizytacji Seminarium Kieleckiego, 21 VIII 1827, s. 99.
- poz. 32. Wizytatorzy z instytutu wyjaśniają Konsystorzowi Kieleckiemu podstawy prawne i cel przeprowadzonej wizytacji Seminarium Kieleckiego, 22 VIII 1827, s. 101—102.
- poz. 33. Ks. Tom. Paszkowski, wiceregens Seminarium Kieleckiego, pisze do prezesa instytutu o konieczności wyznaczenia nowego profesora filozofii i uzala się na krzywdzącą go opinię, jaką wystawili mu wizytatorzy seminarium, 11 XI 1827, s. 103—105.
- poz. 34. N. (podpis nieczytelny) w imieniu Księcia Namiestnika poleca prezesowi instytutu obsadzenie regensury Seminarium Św. Jana przez ks. Jana Słupeckiego, referenta w KRWRiOP, 8 VII 1828, s. 107.
- poz. 35. Prezes instytutu Jakub Białobrzęski poleca biskupowi kieleckiemu Józefa Czekajowicza na regensa kieleckiego, 28 IV 1808, s. 111.
- poz. 36. Kapituła Kolegiaty Sandomierskiej prosi Konsystorz Kielecki o zatwierdzenie wyboru ks. Michała Tarapacińskiego na wiceprepozyta sandomierskiego, 20 VII 1811, s. 115—116.
- poz. 37-a. Prezes instytutu zgadza się na objęcie wicescholasterii kieleckiej przez Szymona Charasińskiego, pocz. XIX w., s. 119.
- 37-b. Prezes instytutu prosi biskupa kieleckiego o wyjednanie u władz austriackich bezpłatnych studiów w Wiedniu dla kilku komunistów oraz o wydawanie tymże kapłanom nominacji na beneficja po porozumieniu się z prezesem, 1805/1809, s. 120—121.
- 37-c. Skarga profesorów Seminarium Kieleckiego na wikariusza katedry kieleckiej ks. Grzywaczewskiego za ułóżenie jednemu z nich w obecności alumna, pocz. XIX w., s. 121—122.

- 37-d. Prośba władz instytutu do Konsystorza Kieleckiego, by ułatwił wyjazd na studia do Wiednia klerykom: Walentynowi Walczyńskiemu i Walentynowi Szurdykowskemu, pocz. XIX w., s. 122.
- poz. 38. Książę Namiestnik wydaje decyzję w sprawie zwolnienia Seminarium Kieleckiego od podatku z dóbr Kostomłoty, 4 XII 1824, s. 123—125.
- poz. 39. Testament ks. Michała Gassa, regensa Seminarium Kieleckiego, 10 III 1741, s. 127—128.
- poz. 40. Biskup krakowski Paweł Woronicz wydaje tymczasowe dyrektywy dla kolegium wikariuszów kieleckich, 3 XI 1824, s. 129—130.
- poz. 41. Program nauczania w Seminarium Kieleckim obowiązujący w r. 1823/24, 4 XI 1823, s. 133—134.
- poz. 44-a. „Minister Wewnętrzny i Religijny” zawiadamia Józefa Czekajowicza, regensa Seminarium Kieleckiego, że nie zostało ono zwolnione od podatków, nałożonych przez rząd austriacki, oraz poleca powołanie mieszanej komisji celem ustalenia przyczyn pożaru tegoż seminarium, 12 VI 1810, s. 149.
- 44-b. Regens Józef Czekajowicz prosi biskupa kieleckiego o interwencję u rządu w sprawie zwolnienia seminarium od podatków, (1810), s. 150—151.
- 44-c. Regens Józef Czekajowicz prosi biskupa o interwencję u rządu celem poprawy warunków materialnych Seminarium Kieleckiego, 12 II 1811, s. 152.
- poz. 45. Sugestie biskupa kieleckiego co do potrzeb materialnych tamtejszego seminarium, (1811?), s. 153—154.
- poz. 46. Prezes instytutu Jakub Biało-brzeski informuje biskupa krakowskiego Woronicza o nominacji ks. Jakuba Żebrowskiego na tymczasowego zarządcę Seminarium Kieleckiego do spraw życia wewnętrznego i nauki, a ks. Jana Żebrowskiego, proboszcza w Mokobodach, na tymczasowego ekonomę tejże szkoły. Ponadto nowym profesorem filozofii mianuje ks. Karola Małkowskiego, 29 IX 1827, s. 155—160.
- poz. 47. Biskup krakowski Woronicz — w związku z przyznaniem Seminarium Kieleckiemu przez rząd Królestwa 16 000 zł pensji — zobowiązuje jego regensa do sumiennego prowadzenia ksiąg dochodów i rozchodów, 10 II 1825, s. 163.
- poz. 48. Biskup krakowski Woronicz prosi Jakuba Biało-brzeskiego, prezesa instytutu, o przedstawienie mu kandydatów na regensa i wiceregensa Seminarium Kieleckiego, 26 IX 1819, s. 167—168.
- poz. 49-a. Jakub Biało-brzeski, prezes instytutu, informuje Konsystorz Kielecki o nominacji wizytatorów tamtejszego seminarium, 9 VI 1819, s. 171.
- 49-b. Jakub Biało-brzeski wyraża nadzieję, że Bernard Bzinkowski sumiennie spełni obowiązek wizytatora Seminarium Kieleckiego, 9 VI 1819, s. 171.
- poz. 50. Biskup krakowski Woronicz przesyła regensowi Seminarium Kieleckiego B. Bzinkowskiemu wytyczne co do administracji, przyjmowania nowych kleryków i egzaminów, 22 XI 1824, s. 173—175.
- poz. 51. Biskup kielecki Górski informuje Jakuba Biało-brzeskiego, że usunął z wiceprezedyury sandomierskiej Teodora Żochowskiego i wyznaczył tymczasowego następcę, 19 VIII 1809, s. 177.
- poz. 52. „Etat dochodów i rozchodów Seminarium Kieleckiego na rok 1825”, s. 181—187.
- poz. 53. Prefekt Departamentu Radomskiego przesyła rektorowi szkół kieleckich instrukcję co do sporządzania raportów egzaminacyjnych, 22 I 1811, s. 189—191.

- poz. 54. Biskup kielecki Górski odbiera Teodorowi Żochowskiemu wiceprepozyturę sandomierską i nakazuje mu odprawienie 14-dniowych rekolekcji, 19 VIII 1809, s. 193.
- poz. 55. J. Lisikiewicz, specjalny komisarz, relacjonuje panujące nieporządki w kolegium wikariuszy w Sandomierzu, 31 VIII 1808, s. 195—198.
- poz. 56. Ks. Nestorowicz, w liście do prezesa instytutu, opisuje swój wyjazd z Mokobód do Sandomierza i mianowanie go poddziałaniem sandomierskim, 18 XII 1823, s. 199—202.
- poz. 57-a. Statut kolegium wikariuszów sandomierskich, 20 I 1762, s. 203—205.
- 57-b. Biskup krakowski Kajetan Sołtyk zatwierdza statut kolegium wikariuszów sandomierskich, 8 II 1762, s. 206.
- poz. 58. Regesty 27 dokumentów z XVII/XIX w. i informacje o trzech innych dotyczących placówki instytutu w Górze Kalwarii, s. 207—210.
- poz. 59. Wacław Sierakowski, arcybiskup lwowski, ponownie zatwierdza oddanie instytutowi prepozytury zamkowej w Brzeżanach, dokonane w 1728 r. przez Helenę Sieniawską z obowiązkiem utrzymywania na niej 6 kapłanów i 6 kleryków, 5 V 1768, s. 211—214.
- poz. 60. Wacław H. Sierakowski, arbp lwowski, na prośbę kapituły generalnej instytutu, odwołuje dekret Kapituły Katedralnej Lwowskiej z 1732 r., potwierdzony przez arbp'a Skarbka, a zakazujący na przyszłość powierzania instytutowi zarządu Seminarium Katedralnego i działalności na terenie archidiecezji, na skutek samowolnego opuszczenia w r. 1732 kierownictwa seminarium, 7 II 1774, s. 215—218.
- poz. 61. Kapituła Katedralna Lwowska przyjmuje powyższy dekret arbp'a lwowskiego i wpisuje go do swoich akt, 10 IV 1777, s. 219—222.
- poz. 62. Członkowie instytutu z Diecezji Płockiej głosują za wyborem Jakuba Białobrzeskiego na prezesa instytutu na następne 8 lat, 19 VI 1819, s. 223.
- poz. 64. Cyprian Woyczyk głosuje za wyborem Jakuba Białobrzeskiego na prezesa instytutu, 2 VII 1819, s. 243.
- poz. 65. Księża komuniści z Archidiecezji Warszawskiej głosują za wyborem Jakuba Białobrzeskiego na prezesa instytutu, 3 VII 1819, s. 245.
- poz. 66. Prezes instytutu, Andrzej Zawadzki, przedstawia Kapitułę Metropolitalnej Warszawskiej trzech kandydatów na członka kolegium wikariuszów katedry warszawskiej, 2 VII 1832, s. 247—248, 257.
- poz. 67. Prezes instytutu, Andrzej Zawadzki, na mocy przysługujących mu praw (z 1689, 1692 i 1704 r.) przesyła Kapitułę Metropolitalnej protest za danie prezenty na wikariat katedralny Augustynowi Szekluckiemu, nie będącemu członkiem instytutu, po 2 VII 1832, s. 249—254.
- poz. 69. Kapituła generalna instytutu mianuje ks. Filipa Czechowskiego swoim komisarzem, pełnomocnikiem i prokuratorem do prowadzenia wszystkich spraw duchownych i świeckich instytutu, 13 VII 1736, s. 267.
- poz. 70. Dokument tej samej treści co wyżej, 12 VII 1743, s. 271.
- poz. 71. Ks. Tomasz Świątkowski, regens Seminarium Kieleckiego, informuje prezesa instytutu, A. Zawadzkiego, że jego pismo zwołujące kapitułę generalną do Góry Kalwarii zakomunikował tak konfratrom, jak i władzy diecezjalnej, 2 VI 1833, s. 275.
- poz. 72. Kleryk Seminarium Węgrowskiego Wincenty Krassowski składa przysięgę inkardynacyjną do Diecezji Podlaskiej, 7 (?) XII 1819, s. 279—280.
- poz. 73. Andrzej Zawadzki zawiadamia wszystkich komunistów o swoim wyborze na prezesa instytutu i nawołuje ich do odrodzenia zgromadzenia, dopro-

- wadzonego do upadku skutkiem wojen oraz rozbiorów Rzeczypospolitej. Ponadto zwołuje kapitułę generalną do Góry Kalwarii na 17 czerwca 1833 celem obmyślenia sposobów odrodzenia instytutu, 25 IV 1833, s. 281—283.
- poz. 74. Oryginał powyższego pisma z pieczęcią instytutu, s. 285—287.
- poz. 75. Inna kopia pisma wymienionego w poz. 73 i 74, s. 289—292.
- poz. 76. Statuty kolegium wikariuszów kieleckich — komunistów, wydane przez biskupa krakowskiego Felicjana Szaniawskiego, 10 II 1729, s. 293—299.
- poz. 77. Jan Appeliusz, generalny prokurator instytutu, pisze do N. w sprawie przeszczerpienia instytutu do Polski, postulując oddanie mu zarządu seminarium jako pierwszej placówki, 21 III 1682, s. 301—304.
- poz. 78. Brewe Innocentego XI przyznające instytutowi prawo do święceń ad tulum Communitatis oraz do posiadania wszystkich beneficjów, praw i przywilejów kościelnych na równi z klerem diecezjalnym nie należącym do instytutu, 11 II 1685, s. 305.
- poz. 79. Innocenty XII nadaje odpusty Bractwu Aniołów Stróżów w Węgrowie, 17 XII 1723, s. 307—308 (dok. pergaminowy).

III. 2.

1546—1864.

Różne dokumenty dotyczące księży komunistów.

Fascykuł, liczący 28 pozycji, zawiera oprócz kopii kilka dokumentów oryginalnych. Pozycje od 1 do 6 obejmują kopie dokumentów dotyczących kolegium wikariuszów łuckich, które biskup Al. Wyhowski powierzył instytutowi. Sporządził je 5 marca 1723 r. Franciszek Kalnicki, notariusz Konsystorza Łuckiego.

- poz. 1. Biskup łucki Jerzy Chwałczewski eryguje kolegium wikariuszów przy katedrze łuckiej, 1 X 1548, k. 2—4.
- poz. 2. Zygmunt August, król Polski, uzupełnia uposażenie kolegium wikariuszy łuckich, 14 VIII 1546, k. 4—5v
- poz. 3. Łucka Kapituła Katedralna. mając na uwadze „gorliwość komunistów w pełnieniu obowiązków kościelnych oraz dobrą znajomość śpiewu i ceremonii kościelnych”, zgadza się na propozycję biskupa Wyhowskiego co do oddania instytutowi kolegium wikariuszów w Łucku, bez daty, k. 5v—6.
- poz. 4. Biskup łucki Aleksander Wyhowski wyjaśnia autorytatywnie, że dobra Sadow należą na podstawie decyzji jego poprzedników do kolegium wikariuszów, a nie do Kapituły Łuckiej, 15 XII 1708, k. 6—6v.
- poz. 5. Biskup łucki Stefan Rupniewski przychyła się do prośby władz instytutu, by notariusz sporządził wierzytelne kopie dokumentów dotyczących kolegium wikariuszów oraz aby pomieszczenia, znajdujące się pod mieszkaniem regensa, służyły seminarzystom, przed 5 marca 1723, k. 6v—7.
- poz. 6. Biskup łucki Aleksander Wyhowski, w oparciu o zgodę kapituły katedralnej, inkorporuje instytutowi kolegium wikariuszy w Łucku, łącznie z jego pomieszczeniami i uposażeniem, bez daty, k. 7—8.
- poz. 7. Adam Drewnowski, miecznik Ziemi Mozyrskiej, oddaje instytutowi ufundowaną przez siebie farę i plebanię w Łysinie, 2 IX 1724, k. 9—12v
- poz. 8. Biskup łucki Stefan Rupniewski, na prośbę prepozyta prepozytury karo-lińskiej, Jana Tesznera, komunisty, zmniejsza liczbę mszy fundacyjnych, na okres, dopóki nie powiększą się dochody do poziomu przewidzianego przez fundatora, 21 X 1729, k. 13—14v.
- poz. 9. Ludwik Riaucour, wikariusz i oficjał generalny podlaski, po rezygnacji

- Józefa Brzozowskiego, proboszczem węgrowskim mianuje Jana Bieleckiego, 25 VIII 1741, k. 15—16v.
- poz. 11. Summariusz 17 dokumentów dotyczących funduszków prepozytury węgrowskiej z lat 1652—1769, k. 19—20v.
- poz. 12. Konsystorz Foralny Garwoliński przedstawia Jakubowi Białobrzeskiemu, prezesowi instytutu oraz patronowi i kolatorowi kościoła parafialnego w Ostrówku, trzech kandydatów, członków instytutu, na proboszcza tamże, 3 VIII 1805, k. 21.
- poz. 13. Wykazy księży i kleryków na prepozyturze węgrowskiej, 30 VI i 31 XII 1806, k. 23—24.
- poz. 14. Jakub Białobrzeski, prezes instytutu, prosi Konsystorz Kielecki, by nakłonił kolegium tamtejszych wikariuszów do wspólnoty życia i stołu, 1 XII 1807, k. 25.
- poz. 15. Mikołaj Przygodzki, proboszcz ceranowski, komunista, w dowód wdzięczności za zdobyte wykształcenie w szkołach i Seminarium Węgrowskim oraz Kieleckim, zapisuje Jakubowi Białobrzeskemu i komunistom węgrowskim 260 czerwonych złotych w złocie oraz 10 700 złotych polskich w monecie grubej srebrnej pruskiej, 13 XI 1823, k. 27—28v.
- poz. 16. Prezes instytutu Jakub Białobrzeski odwołuje wszystkie pełnomocnictwa przekazane 8 VI 1819: Klemensowi Bonkiewiczowi, proboszczowi katedralnemu sandomierskiemu, ks. Bienkowskiemu, proboszczowi piekoszowskiemu, oraz Antoniemu Ogonowskiemu, proboszczowi urzędowskiemu, 19 VIII 1828, k. 29—29v.
- poz. 17. Konsystorz Podlaski przesyła aprobatę dla Józefa Dziarkowskiego, profesora w Węgrowie, 19 III 1830, k. 31.
- poz. 18. Biskup podlaski Gutkowski deleguje Andrzeja Zawadzkiego, proboszcza wyszkowskiego i dziekana węgrowskiego, do odebrania rezygnacji Jakuba Białobrzeskiego z prepozytury szpitalnej w Suchożebkach, 25 VI 1830, k. 33—34.
- poz. 19. Biskup Gutkowski przypomina Zawadzkiemu obowiązek nałożony pismem z 25 VI 1830 (poz. 18), 3 IX 1830, k. 35.
- poz. 20. Komisarz obwodu siedleckiego przekazuje Jakubowi Białobrzeskemu decyzję Komisji Województwa Podlaskiego, przyznającą probostwu węgrowskiemu dziesięcinę naturalną z półwłoczków włościańskich i powłościańskich wsi Jartytory i Warchoły, 2 XI 1830, k. 37—38.
- poz. 21. Administrator Archidiecezji Warszawskiej Adam Paszkowicz pisze do tamtejszej kapituły w sprawie pretensji regensa Seminarium Św. Jana o nie wypłacanie przez probostwo wrociszewskie 400 zł na rzecz tejże szkoły, 3 VIII 1831, k. 39—43.
- poz. 22. Wykaz profesorów Seminarium Węgrowskiego i przedmiotów przez nich wykładanych oraz spis alumnów, łącznie z adnotacjami co do czasu pobytu w seminarium i ich postępu w nauce, 30 XII 1831, k. 45—48.
- poz. 24. Konsystorz Generalny Archidiecezji Warszawskiej komunikuje Andrzejowi Zawadzkiemu, prezesowi instytutu, że ks. Marcin Lipa, wychowanek tamtejszego seminarium zostałznaczony do parafii Kask oraz oświadcza, że przy następnych przenosinach będzie dysponował ks. Lipa bez porozumiewania się z kimkolwiek, 18 VI 1832, k. 51.
- poz. 25. Andrzej Zawadzki, prezes instytutu i proboszcz w Wyszku prosi N. (najprawdopodobniej ks. M. Jasińskiego w Warszawie) o pomoc przy załatwieniu formalności związanych z otrzymaniem miejsca w Kapitułe

Podlaskiej. Następnie porusza sprawy aprowizacji seminarium (warszawskiego?) oraz projekt odbycia narady komunistów w Mokobodach, 1832 (?), k. 53—53v.

- poz. 26. Biskup podlaski donosi ks. Matlińskiemu, rektorowi Seminarium Węgrowskiego, że klerycy tamtejsi mogą wyjechać do Warszawy na egzaminy przed święceniami. Ponadto ustala ostateczny termin święceń, 9 XI 1833, k. 54.
- poz. 27. Andrzej Zawadzki, prezes instytutu, przedstawia biskupowi podlaskiemu całkowity upadek probostwa i Seminarium Węgrowskiego pod rządami ks. Jana Matlińskiego, 4 VII 1834, k. 56—62v.

III. 3.

1801—1811.

„Książka świadectw o pilności i postępku w naukach oraz moralności uczącej się młodzieży w Szkołach Publicznych Węgrowskich, zaczęta w roku 1801”.

Stron 176. Księga może dostarczyć informacji nie tylko co do prowadzenia szkół przez instytut, ale i danych biograficznych wielu komunistów, którzy tu zdobywali swoje podstawowe i średnie wykształcenie.

III. 4.

1813—1824.

„Zdania o uczniach Szkół Publicznych Węgrowskich tak Elementarnych, iako też Wydziałowych w roku 1813/14 zaczęte”.

Stron 192 (190—192 nie zapisane). Może spełnić taką samą rolę jak poprzednia.

III. 5.

1823—1832.

„Księga wpisu uczniów Szkoły Wydziałowej Węgrowskiej zaczęta 1823 roku”.

Stron 202. Może spełnić rolę podobną do obydwu wyżej wymienionych.

III. 6.

1818—1819 (?).

Skrypty seminaryjne Ludwika Broniszewskiego, członka instytutu.

Kart 291. Skrypty obejmują następujące przedmioty: historię Kościoła, prawo kanoniczne, filozofię, liturgikę, hermeneutykę,

III. 7.

1829—1919 (?).

Listy księży komunistów oraz kilka pism dotyczących instytutu.

Stron 128 (częściowo nie zapisanych). Facykuł zawiera 27 pozycji, w tym 15 oryginalnych listów Mateusza Jasińskiego, regensa Seminarium Św. Jana w Warszawie (1827—1833), do prezesa instytutu Andrzeja Zawadzkiego oraz 3 listy ks. Zwolińskiego, następnego regensa tegoż seminarium (1833—1839).

- poz. 1. Jan Paweł Woronicz, arbp warszawski, w dekrete powizytacyjnym wydanym dla Seminarium Św. Jana ustosunkowuje się do anonimowych skarg na zarząd, wydaje zarządzenia dyscyplinarne dla alumnów, a wiceregensa uwalnia od zarzutu nieprawowierności w poglądach teologicznych, 6 V 1829, s. 1—9.
- poz. 2. Mateusz Jasiński pisze do Andrzeja Zawadzkiego w sprawie przeniesienia ks. Piotra Metelskiego, wiceregensa węgrowskiego do Seminarium Warszawskiego oraz w sprawie posady dla ks. Paderewskiego, 12 VII 1832, s. 13.
- poz. 3. Jakub Białoobrzeski, prezes instytutu i proboszcz węgrowski, prosi Ignacego Jemielitty o powrót do obowiązków profesorskich w seminarium i szkołach węgrowskich, 24 VIII 1830, s. 17—19.

- poz. 4. M. Jasiński informuje A. Zawadzkiego o zagrożeniu instytutowego kolegium wikariuszów w Warszawie, o przeznaczeniu dwóch komunistów na profesorów do Seminarium Kieleckiego, o braku profesorów w Seminarium Warszawskim oraz staraniach, by ułagodzić biskupa podlaskiego za uzyskaną u rządu kanonię podlaską dla A. Zawadzkiego, 29 IX 1832, s. 21—22.
- poz. 5. M. Jasiński powiadamia A. Zawadzkiego o nieformalnościach zawartych w jego proteście przesłanym do kapituły i administratora warszawskiego, w związku z prezentą ks. Szekluckiego na członka kolegium wikariuszów warszawskich, następnie o braku profesorów w Seminarium Św. Jana oraz zaleca oględność w staraniach o ostateczne załatwienie nominacji na członka kapituły podlaskiej, 3 X 1832, s. 25—26.
- poz. 6. M. Jasiński pisze do A. Zawadzkiego w sprawie odbycia wspólnej narady w Kiczkach, celem opracowania zasad współpracy w zarządzie instytutem i rozstrzygnięcia problemów gospodarczych Seminarium Św. Jana. Ponadto porusza sprawę profesorów dla Seminarium Kieleckiego, złagodzenie niechęci Kapituły Warszawskiej oraz proponuje przeniesienie ks. Paderewskiego do Góry Kalwarii na opiekuna tamtejszej szkółki, 7 XI 1832, s. 29—32.
- poz. 7. Protokół lustracji folwarków Seminarium Św. Jana, jego gmachów, kamienic czynszowych oraz ksiąg dochodów i rozchodów, przeprowadzonej przez prezesa instytutu Andrzeja Zawadzkiego, 20 (?) XI 1832, s. 33—43.
- poz. 8. M. Jasiński pisze do A. Zawadzkiego, że w związku z nominacją na kanonika podlaskiego, będzie musiał złożyć „Rektorią” szkół siedleckich; prosi o dobrą opinię o rachunkach Seminarium Św. Jana; informuje o kłopotach z zaangażowaniem profesorów do tegoż seminarium; proponuje obsadę profesur w Seminarium Węgrowskim; przedstawia projekt listu, który prezes winien wysłać do administratora warszawskiego w sprawie przenosin niektórych członków instytutu; nakłania prezesa do napisania protestu do Kapituły Warszawskiej w związku z instytucją ks. Szekluckiego na członka tamtejszego kolegium wikariuszy, 12 IX 1832, s. 45—52.
- poz. 9. M. Jasiński przypomina niedawny projekt odbycia w Kiczkach specjalnej narady na tematy ogólnoinstytutowe oraz gospodarcze Seminarium Warszawskiego, 28 XI 1832, s. 53.
- poz. 10. M. Jasiński czyni A. Zawadzkiemu pewne wymówki w związku z przeprowadzoną lustracją seminarium; swoich wrogów w Warszawie traktuje jako wrogów całego instytutu; zapowiada rezygnację z regensury po upływie sześcioletniej kadencji, czyli we wrześniu 1833; porusza sprawę zaopatrzenia seminarium w żywność i ponownie proponuje odbycie wspólnej narady w Wyszku lub Mokobodach, 13 XII 1832, s. 57—60.
- poz. 11. M. Jasiński obiecuje A. Zawadzkiemu przywieźć osobiście patent nominacyjny na kanonika podlaskiego; dalej obstaje przy niesłusznych — jego zdaniem — stwierdzeniach zawartych w nieopublikowanym jeszcze protokole wizytacji Seminarium Św. Jana, przeprowadzonej przez Zawadzkiego, oraz zapowiada czas wyjazdu na osobiste narady z członkami zarządu instytutem, 23 XII 1832, s. 61.
- poz. 12. M. Jasiński czyni kilka uwag na temat odnowienia distinktorium dla A. Zawadzkiego, jako kustosa katedry podlaskiej, 24 I 1833, s. 65.
- poz. 13. M. Jasiński doradza A. Zawadzkiemu, by po cichu zorganizował przenie-

- sienie jego kuzyna Antoniego Załęskiego, uczestnika powstania listopadowego, z Seminarium Węgrowskiego do Warszawskiego, a on wystara się u Rady Administracyjnej o jego zwolnienie od wojska. Następnie wspomina o walce instytutu o utrzymanie Seminarium Kieleckiego oraz przestrzega Zawadzkiego przed wdawaniem się w walkę z biskupem podlaskim o przyznaną mu przez Komisję Rządową kanonię podlaską, 7 II 1833, s. 69—71.
- poz. 14. M. Jasiński potwierdzając odbiór listu okólnego od A. Zawadzkiego, zwołującego na dzień 17 czerwca 1833 roku do Góry Kalwarii kapitułę generalną instytutu, przestrzega go równocześnie, by wpiery uzyskać pozwolenie władzy archidiecezjalnej na jej odbycie, gdyż w przeciwnym razie może pogorszyć i tak już ciężką sytuację instytutu, 7 V 1833, s. 73—74.
- poz. 15. M. Jasiński jeszcze raz przypomina A. Zawadzkiemu, że wobec niezyczliwości dwóch rządców diecezji (administratora warszawskiego i biskupa podlaskiego?) należy koniecznie przed ogłoszeniem kapituły generalnej uzyskać beneplacitum administratora warszawskiego, 10 V 1833, s. 77.
- poz. 16. M. Jasiński snuje pokapitulne refleksje na temat trudnej sytuacji tak całego instytutu, jak i przede wszystkim placówki warszawskiej. Ponadto pisze do A. Zawadzkiego, że „wprędce” arcybiskupem warszawskim ma zostać ks. Paweł Rzymski, wizytator misjonarzy, 10 VII 1833, s. 81—82.
- poz. 17. M. Jasiński prosi A. Zawadzkiego, by na komisarzy do opisania stanu Seminarium Św. Jana wyznaczył kan. Jaworskiego i proboszcza z Chynowa ks. Robakowskiego, ewentualnie ks. Ludwika Ziemiańskiego ze Żbikowa oraz powiadomił o tym administratora warszawskiego. Ponadto boleje nad upadkiem placówki węgrowskiej, 25 IV 1834, s. 85—86.
- poz. 18. Tekst delegacji zredagowanej przez A. Zawadzkiego, prezesa instytutu, dla ks. Robakowskiego (ks. Ludwika Ziemiańskiego) do przeprowadzenia opisu stanu Seminarium Św. Jana w Warszawie, 12 V 1834, s. 89—91.
- poz. 19. Brulion pisma wymienionego w poz. 18, poprzedzony uwagą o jego genezie i zakończony listem do N. (regens Seminarium Warszawskiego, ks. Zwoliński), któremu poleca przegłądnąć tekst delegacji i ewentualnie poprawić oraz dopilnować samego opisu, s. 93—95.
- poz. 20. Brulion listu (A. Zawadzkiego do M. Jasińskiego) informujący o wysłaniu do regensa Zwolińskiego dokumentów delegacyjnych dla księży Robakowskiego i Ziemiańskiego, s. 96.
s. 97—100: brulion protokołu lustracji Seminarium Św. Jana w Warszawie, przeprowadzonej w r. 1832 przez A. Zawadzkiego (por. poz. 7).
- poz. 21. M. Jasiński informuje A. Zawadzkiego o śmierci Paszkowicza, administratora Diecezji Krakowskiej; o działalności specjalnej komisji mającej na celu wyjaśnić stawiane zarzuty ks. Tomaszowi Świątkowskiemu, regensowi kieleckiemu; o braku profesorów w tymże seminarium oraz o planach władz diecezjalnych usunięcia komunistów z Kielc i oddania zarządu tamtejszego seminarium księżom misjonarzom, 11 X 1834, s. 101—103.
- poz. 22. Kopia pisma Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych do Rządu Guberni Podlaskiej w sprawie: likwidacji Seminarium Węgrowskiego przez biskupa Gutkowskiego; zabrania biblioteki tego seminarium do Janowa bez pozostawienia rejestru i rewersu; odłączenia od prepozytury węgrowskiej kościoła filialnego starowiejskiego; wreszcie oddania

- tęgo probostwa nie-komuniście, ks. Szaniawskiemu, po śmierci ks. Matlińskiego (19 IV 1839), 7 IX 1842, s. 105—109.
- poz. 23. Ks. Zwoliński, regens Seminarium Św. Jana w Warszawie, przedstawia A. Zawadzkiemu stan swojej szkoły, 19 XII 1833, s. 113—116.
- poz. 24. Zwoliński pisze do A. Zawadzkiego w sprawie zatargu z kapitułą warszawską o najwyższy nadzór nad Seminarium Św. Jana oraz o braku jednego profesora i prokuratora, 26 VIII 1838, s. 117—120.
- poz. 25. Ks. Zwoliński pisze do N. (A. Zawadzkiego?) o usunięciu go z regensury Seminarium Św. Jana oraz oddaniu jego zarządu w ręce ks. Toczyskiego, co uznaje za koniec rządów instytutu w tymże seminarium, 15 XI 1839, s. 121—124.
- poz. 26. Ks. Władysław Szcześniak prosi dziekana węgrowskiego o wypożyczenie mu akt dotyczących Instytutu Księży Komunistów, 12 I 1912 (?), s. 125.
- poz. 27. Ks. W. Szcześniak — na interwencję proboszcza węgrowskiego — usprawiedliwia się, dlaczego dotąd nie odesłał wypożyczonych akt i obiecuje to uczynić jak najszybciej, 21 XII 1919 (?), s. 129.

III. 8.

1811—1835.

Akta dotyczące Seminarium Duchownego w Kielcach. Stron 86.

- poz. 1. Protokół działalności komisji mieszanej, która miała zadanie „rozpoznanie stanu wewnętrznego i zewnętrznego seminarium kieleckiego”, po skargach wniesionych na regensa ks. Świątkowskiego przez profesorów, wikariuszy i alumnów, a przede wszystkim przez ks. Majerczaka, komunistę i dyrektora seminarium, rozpoczęty 10 września a zakończony 27 tm. 1834 r., s. 1—76.
- poz. 2. Ks. Kalatowicz pisze do Andrzeja Zawadzkiego, prezesa instytutu, że ks. T. Świątkowski, wbrew podjętym decyzjom odebrał administrację Seminarium Kieleckiego wiceregensowi ks. T. Paszkowskiemu i prosi prezesa o interwencję w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Religijnych, 26 I 1835, s. 77—78.
- poz. 3. Ks. Tomasz Paszkowski, wiceregens Seminarium Kieleckiego, oskarża T. Świątkowskiego przed prezesem instytutu, że podstępnie zdobył rektorstwo Seminarium Kieleckiego, a jemu wyrządził zarówno moralne, jak i materialne szkody, 19 I 1835, s. 81—84.
- poz. 4. Profesorowie seminarium i szkół kieleckich proszą prezesa instytutu o interwencję w celu poprawy nieznośnych warunków materialnych ich życia, gdyż nie chce tego uczynić sam regens ks. Czekałowicz, mimo że wniesli do niego zbiorową petycję (podaną w załączniku pisma do prezesa), 17 XII 1811, s. 85—86.

III. 9.

1695—1750 (?).

„Descriptio mansionis Institutii Clericorum Saecularium in commune Viventium Carolinensis cum omnibus suis attinentiis, iussu perillustris reverendissimi dni Thomae Kamieński custodis Brestensis, iudicis surrogati Consistorii Generalis Janoviensis, praepositi Carolinensis etc etc post institutionem eiusdem calamo data anno Dni 1746 to”.

Kart 31. Oprócz opisu kościoła i domu instytutowego znajduje się w tym fascykułe kilka innych dokumentów. Między innymi są tu:

1. Kopia fundacji instytutowej prepozytury w „mieście [...] Karolinie pod miastem Pińskiem”, przez Jana Karola Dońskiego, marszałka W. Ks. Lit. z 7 I 1695.
2. „Inwentarz z opisaniem folwarku w klasztorze karolińskim w roku 1745 miesiąca decembra dnia 23”.
3. „Reparacya w probostwie karolińskim A° 1747”.
4. „Rejestr rzeczy legowanych y wiecznemi czasy darowanych testamentem od ś. p. WJMX Tomasza Kamińskiego, kustosza brzeskiego, proboszcza karolińskiego. Cessit e vivis d. 22 mensis februarii 1750 A°”. Rejestr zawiera także wykaz 63 ksiąg, które Kamiński przekazał Księżom Komunistom w Karolinie.

III. 10.

1697.

„Erekcya probostwa szpitalnego suchożebrskiego oraz altaryi różancowey w tymże miejscu przez W X Józefa Jana Przygodzkiego, kan. kam. P. S. R.^u 1697 dnia 26 sierpnia w Warszawie”.

Fascykuł liczy 24 strony. Dokument erekcyjny, który jest wypisem z akt Konsystorza Janowskiego, uwierzytelnionym 26 VII 1802 r., zawiera postanowienie, że obowiązki prepozyta tegoż probostwa oraz obowiązki promotora bractwa różańcowego ma pełnić kapłan z Instytutu Księży Komunistów.

*

DE FONTIBUS AD RES GESTAS IN POLONIA
INSTITUTI CLERICORUM SAECULARIUM IN COMMUNI VIVENTIIUM
IN ARCHIVO PAROECIALI VENGROVIENSI ASSERVATIS

S u m m a r i u m

Vengroviensis praepositura ad quam anno 1711 Ioannes Bonaventura Krasieński, plociensis palatinus, fundavit erexitque Institutum Clericorum Saecularium in Communi Viventium, per plus quam centum annos facta est centrum emanantis in Poloniae activitatis eiusdem Instituti. Cumque illic imprimis praesides Instituti pro Polonia et Lituania suis muneribus fungerentur, ibi etiam praecipuum religionis archivum habebatur. Ad nostram aetatem hac ex collectione quaedam tantum actorum Instituti pars remansit, quae nunc in Archivo Paroeciali Vengroviensi adsunt. Plura Instituti documenta, cadente iam republica Polona (an. 1794?), a Russorum exercitu deleta sunt, pauca manuscripta ineunte XX saeculo Varsaviam Ladislaus Szcześniak sacerdos mutuatus est neque ea remisit. Nihilominus archivum sat magnam documentorum copiam de fundo et ornatu institutae praepositurae Vengroviensis habet. Multo minores notitiae de re pastoralis, seminaristicae, institutoriae huius ecclesiasticae speculae nobis adstant. Praeterea historicorum animos attentos faciunt primae mediae partis XIX saeculi fontes ad historiam seminariorum: Kielcensis et S. Ioannis Varsaviae necnon labentis Instituti spectantes. Tenuis, etsi alliciens animos, actorum pars in fontibus de inchoando in Polonia Instituto eiusdemque domorum erectione in Łuck, Łysina, Brzeżany, Lwów, Sandomierz inveniuntur.